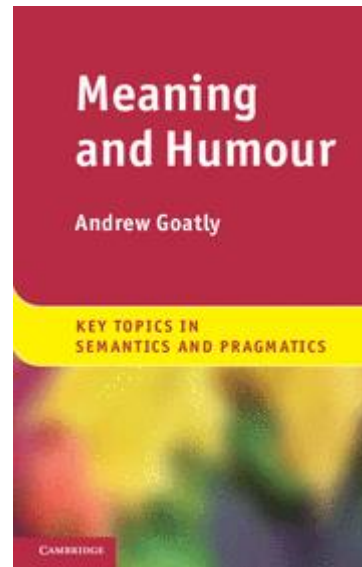
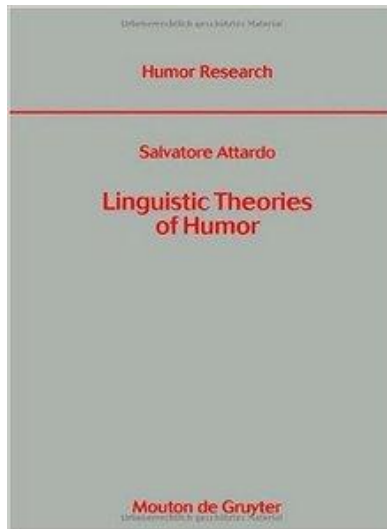
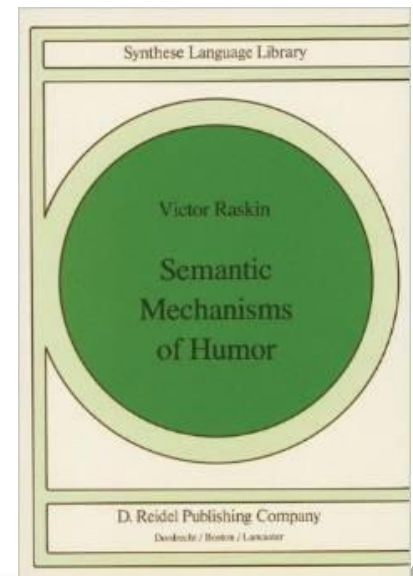

A humor pragmatikája

Az elmúlt évtizedek meghatározó nyelvészeti humorelmélete:

- Semantic Script-based Theory of Humor (SSTH), később The General Theory of Verbal Humor (GTVH)
 - **Itthon van a doktor? – kérdi suttogó hangon egy hörgőhurutos beteg.**
 - **Nincs. Jöjjön be gyorsan! – feleli a doktor csinos fiatal felesége.**
- két ütköző forgatókönyv
- valamilyen „kioldó” (pl. grice-i maximák)
- váltás a „jóhiszemű” (bona-fide) kommunikációs módról a „nem jóhiszeműre” (non-bona-fide)

A forgatókönyv-elmélet gyengeségei:

- nem lehet tisztán szemantikai elmélet
- egyoldalúan a rövid viccekre van kidolgozva
- alaptalanul feltételezi az együttműködési alapelv megsértését
- számos ellenpélda cáfolja:
 - (i) nincs mindig forgatókönyv-ütközés a humoros szövegekben/megnyilatkozásokban
 - (ii) ha van is forgatókönyv-ütközés, nem feltétlenül lesz tőle humoros a szöveg/megnyilatkozás

(Morreall 2004 és Dynel 2009 nyomán)

A beszédaktus-elméletben rejlő lehetőségek:

- A) a humor mint perlokúciós jelenség
- B) szemantikai/referenciális kétértelműségen alapuló humor: lokúciós szint
- C) a normális bemeneti-kimeneti feltételek nem állnak fenn
 - nincs közös nyelv, fizikai akadály van a kommunikációnak stb.
- D) a boldogulási vagy sikerességi feltételek sérülése
- E) sikeres beszédaktus, de humoros szituatív következtetés
- F) az illokúciós szándék téves értelmezése
 - pl. közv. beszédaktus szó szerint (v. másképp) értése és fordítva
- G) társalgáselemzés: rossz szomszédsági párok, nem preferált illokúciós aktusok

(Hancker 1980 és Goatly 2012 nyomán)

Beszédaktusviccek

- *Hé, pincér! Egy hallókészülék van a levesemben!*
- *Mit mond, Uram?*

- Gratulálok, drága barátom.
- Mihez?
- A házasságodhoz.
- De hiszen én nem házasodtam meg...
- Akkor pláne gratulálok.

- **Jean, kérek egy monoklit!**
- **Igen, uram... A jobb vagy a bal szeme alá parancsolja?**

A színházban mindjárt kezdődik a második felvonás.

- Elnézést, uram, nem léptem rá véletlenül a lábára, mikor pár perce kifelé igyekeztem?
- De igen...
- Remek! Attól féltem, nem találok vissza a helyemre.

Két bolond pókerezik. Az egyik felkiált:

– Sakk!

Mire a másik, szelíden:

– Te hülye! A dominóban nincs szabadrúgás!

– Ide figyeljen, Mr. McGregor, a maga kutyája megette két tyúkomat!

– Köszönöm, hogy szólt, kedves szomszéd. Akkor ma nem kell vacsorát adnom neki.

Lőgyakorlatot tartanak a rendőröknek. A parancsnok elkiáltja magát:

– Tűűűűz!

Az új rendőr körbenéz:

– Hóóóól?

A sikerességi feltételek megsértése nem mindig humoros.

„Kedves [...]! Most már hivatalosan is gratulálhatok ahhoz, hogy az előzetes szelekció során bekerült azon ügyfeleink közé, akik esélyesek a Reader's Digest Kiadó 16. ajándéksorsolásán a 2004 díj bármelyikére – akár a 12 millió Ft-os Fődíjra is.” (Árvay 2003)

Reader's
Digest

„A G. Skin Naturals garantálja, hogy mindenki megtalálja a számára legmegfelelőbb készítményt, mely bőrét üdévé, kicsattanóan egészségessé varázsolja”. (Árvay 2007)

Grice elmélete

1. Mennyiség

- Hozzájárulásod legyen a kívánt mértékben informatív!
- Hozzájárulásod ne legyen informatívabb, mint amennyire szükséges!

2. Minőség

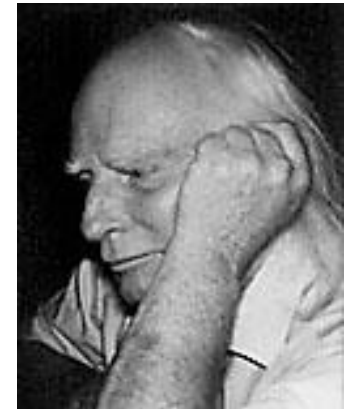
- Próbáld hozzájárulásodat igazzá tenni!
 - Ne mondj olyasmit, amit hamisnak hiszel!
 - Ne mondj olyasmit, amire nincs megfelelő bizonyítéked!

3. Viszony (relevancia)

- Légy releváns!

4. Mód

- Légy érthető!
 - Kerüld a kifejezés homályosságát!
 - Kerüld a kétértelműséget!
 - Légy rövid (tömör)!
 - Tartsd be a sorrendet!

Eltérések a maximák által kijelölt kommunikációs viselkedéstől

1. A társalgás résztvevője nyugodtan, feltűnés nélkül megsért (**violate**) egy maximát. Ebben az esetben fölmerülhet a gyanú, hogy félrevezet.
2. Kibújhat (**opt out**) mind egy maxima, mind az együttműködési alapelv érvényesítése alól: mondhatja, jelezheti vagy nyilvánvalóvá teheti, hogy nem akar úgy együttműködni, ahogy azt a maxima megkívánja. Azt mondhatja például, hogy *Nem mondhatok többet; lakatot kell tennem a számra.*
3. Ütközéssel (**clash**) találhatja magát szemben: lehet, hogy például nem tud megfelelni a mennyiség első maximájának anélkül, hogy megsértené a minőség második maximáját.
4. Megszeghet (**flout**) egy maximát, vagyis nyilvánvalóan nem elégíti ki azt. Feltételezve, hogy a beszélő követni képes a maximát, mégpedig anélkül, hogy (ütközés következtében) egy másikat megsértené, és amennyiben az is nyilvánvaló, hogy nem kíván félrevezetni, az értelmezés *társalgási implikaturához* vezet. Ilyenkor azt mondjuk, hogy a szóban forgó maximát a társalgó kihasználta (**exploit**).

Javaslatok

- az együttműködési alapelv és a társalgási maximák készletének kiegészítése (pl. az önérdék elvével, Leech udvariassági maximáival)
- fikciós műfajoknál (pl. vicc, vígjáték) az interakció két szintjének világos különválasztása: *a*) a történeten belül a narrátor és a karakterek viselkedése , *b*) az író/színész/viccmesélő és a hallgató/néző/közönség interakciója
- a maximák megsértésének esetei újradefiniálva:
 1. a CP és a maximák megszegése (**violation**)
 2. a CP és a maximák figyelmen kívül hagyása (**infringement**)
 3. kibújás (**opting out**)
 4. ütközés (**clash**)
 5. kihasználás (**exploitation**)

← mind az öt eset
kiválthat humort

1. A CP és a maximák betartásának tettetése (**violation**)

Köszönöm, hogy elgázolt (1935)

Panni: – *Ki ez a nő?*

Ferenc: – *Az a nő, az a... a... a... nagyságos úrnak a nagymamája.*

Panni: – *Ilyen fiatal nagymamája van?*

Ferenc: – *Volt. Már meghalt.*

Panni: – *Meghalt?*

Ferenc: – *Igen, aránylag fiatalon.*

Panni: – *Hány éves korában?*

Ferenc: – *Nyolcvankettő.*

Panni: – *Szegény! Még élhetett volna.*

Ferenc: – *Igen. Hát, hogyha nem jön közbe ez a haláleset, talán még ma is élne.*

Panni: – *Maguk ki szokták adni a szobákat?*

Ferenc: – *Hát hogyne, hát... az emeletet állandóan kiadjuk. Megjegyzem, a szoba most is ki van adva. Igen, hogyne: egy brazíliainak. De az... az minden héten hazamegy vikendre, s így aztán üres a szoba.*

2. A CP és a maximák figyelmen kívül hagyása (**infringement**)

Halmos: – *Anna kisasszony, legyen férfi! A maga vezérigazgatója szerelmes a Kovácsba.*

Anna: – *Mondja! Honnan veszi maga ezt a hülyeséget?*

Halmos: – *Hát hallgasson ide! Ma reggel, mint rendesen, bementem a kávéházba, hogy a szokásos kávé két zsemelével megegyem. Nem, várjon csak, azt hiszem, két kifli volt. Két kifli... Na, ez mindegy. Mondom, fizetni akarok... Várjon csak, azt hiszem – nem akarok tévedni –, nem kávé volt, hanem tea volt két piritóssal.*

Meseautó (1934)

3. Kibújás (opting out)

Pesti mese (1937)

Tanár: – *Meg tudná-e nekem mondani
Vadász Lehel, hogy ki volt
Menenius Agrippa?*

Vadász: – *Hm, ez jól kezdődik...*

Tanár: – *No, Vadász?*

Vadász: – *Elég az Önnek, hogy én
becsületszavamat adom, hogy
tudom?*

Tanár: – *Elég...*

Vadász: – *Adom... (A padtársához:) Ezt
jól megúsztam, mi?*

4. Ütközés (clash)

Vadász: – *Drága angyal! Drága... Így telefonon keresztül még sokkal igézőbb a hangja. Az árverést? Azt feltétlenül megtartjuk. Drága angy... Megtartjuk. Ha egyszer azt mondom, hogy megtartjuk, akkor megtartjuk. Beszéljen, beszéljen! Úgy szeretem hallani a hangját.*

Pesti mese (1937)

Annie: – *Sajnos a pénzt, amire számítottunk, egyelőre nem kapjuk meg. Nagyon kérem, ha egyhónapi haladékot kaphatnánk... Vagy legalább két hetet...*

Vadász: – *Csak beszéljen még, még. A hangjában van valami kábító. Ká-bí-tó! Várjon, majd betűzöm. „K”, mint... követel. „Á”, mint... mint árverés. „Kábító”! Mit mondott most? Jaj, de aranyos! Mi vagyok én? Uzsorás? Jaj, de kedves... Tudja, direkt örülök a holnapi árverésnek, mert legalább lesz alkalmam találkozni magával. Édes... é... „Édes”, mondom. Várjon, majd betűzöm: „é” ... „é”, mint érverés. Édes...*

5. Kihasztnálás (exploitation)

Hofi Géza politikai implikatúrái

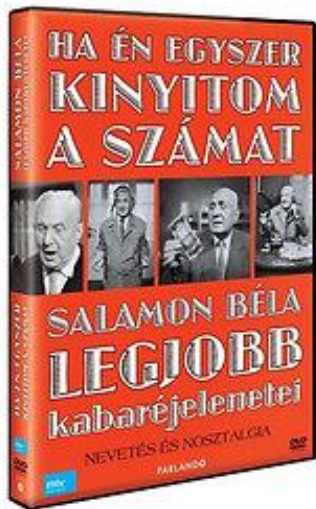

- metafora, hasonlat, allegória
- metonímia, irónia, túlzás
- allúzió, költői kérdés
- félbeszakítás, helyesbítés
- színlelés, beszéltetés

implikatúra

Nemesi A. L. 2013, 2014. „A nagy vörös óriás föl fog robbanni”
– “The big red giant will explode”. *Sokszínű humor* – *EJHR* 2/1.

***„Ha én egyszer kinyitom a számat...
Ha én egyszer elkezdek beszélni...”***

6. Nyilvánvaló implikaturák ki nem következtetése

Három sárkány (1936)

Kempelen: – *Tatár Anna művésznő itt van?*

Portás: – *Még csak hat óra van.*

Kempelen: – *Nem azt kérdeztem, hogy hány óra van, hanem hogy... hogy... hogy itt van-e.*

Portás: – *Még nagyon korán van.*

Kempelen: (Az ügyvéd kollégához, dr. Baloghhoz:) – *Ez hülye. (A portáshoz:)*

– *Hát értse meg, uram, nem az érdekel, hogy hány óra van, hanem az érdekel, hogy a művésznő itt van-e, vagy sem.*

Portás: – *Nincsen.*

Kempelen: – *Na végre, hát idáig eljutottunk. Na és bejön?*

Portás: – *Ő játssza a főszerepet!*

Kempelen: – *Uram, értse meg, hogy ki játssza a főszerepet, az engem nem érdekel. Hogy bejön-e, vagy sem.*

Portás: – *Bejön.*

Kempelen: – *Na végre. Hát akkor megvárjuk.*

7. Egyértelmű implikatúrák törlése

Recepció: – *Uraságod szobát óhajt?*

Halmos A.: – *Igen.*

Recepció: – *Milyet parancsol?*

Halmos A.: – *Kerül, amibe kerül. Csak olcsó legyen!*

Méseautó (1934)

Plökl Kázmér: – *Legalább 40 lírát...Bogdán úr! Adjon legalább... 30...Így könnyörgöm... 10-et...*

Bogdán Artúr: – *Na látja. Hát mért nem mindjárt ezzel kezdi? Nem adok.*

A csínyka lány (1935)

Kötelező olvasmány a témához:

Nemesi Attila László (2015): Melyik pragmatikaelméletnek van a legjobb „humorérzéke”? In: Bódog Alexa – Csatár Péter – Németh T. Enikő – Vecsey Zoltán (szerk.): *Használat és hatás*. Bp., Loisir, 123–156.

További ajánlott olvasmányok:

Nemesi Attila László (2011/2016): *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány*. Bp., Loisir, 135–159. (Társalgási maximák és nyelvi humor)

Nemesi Attila László (2016): Beszédaktusviccek. In: Boda-Ujlaky Judit – Barta Zsuzsanna – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *A humor nagytón keresztül*. Bp., Tinta, 148–162.

Nemesi Attila László (2019): Releváns-e a humor a relevanciaelméletben? *Jelentés és Nyelvhasználat* 6: 1–31. <http://www.jeny.szte.hu/JENY-2019-NemesiAL>

The End